Utógondozás

Pártfogók és civil szervezetek

A büntetés-végrehajtási tevékenység utógondozás hiányában nem éri el a célját, sok esetben illuzórikussá válhat. Ugyanakkor a helyes, jól végrehajtott utógondozás alkalmas a büntetés-végrehajtás eredményessé tételére, pótolhatja annak hiányosságait is. Az utógondozás nem elhanyagolható kiegészítője a büntetés-végrehajtásnak, sikeres alkalmazásához differenciált intézkedések szükségesek.

Régen és ma

Az utógondozás igénye történetileg messze megelőzte jogintézményként való megalkotását. Az elítéltek gondozására a 325-ben tartott Niceai Zsinat külön szervezetet létesített, *Hocutratores Pauperum* néven. Hasonlóképpen már az ókorban a karthágói püspök a diakónusok kötelességévé tette, hogy viseljék gondját az elítélteknek. A XVIII. század végétől megindult börtönreformálási mozgalom eredményeképpen ismét egyik fontos kérdéssé lép elő. *John Howard* nem csupán az elítéltek helyzetének és a börtönállapotoknak a javításáért szállt síkra, hanem törvényjavaslatot is nyújtott be az „elbocsátott elítéltek gondozásáról". Az utógondozás, az úgynevezett patronázsügy további felkarolói (elsősorban *Mary Carpenter* és a „börtönök angyala", *Elizabeth Fry)* további jótékony egyesületeket és intézeteket hoztak létre. Az utógondozás terén jó példát mutatott az 1826-ban alapított Rajna–Vesztfáliai Börtönügyi Társaság, amelyet a szabaduló elítéltek segítésére hozott létre Liedner. Mintaszerűen szervezte az utógondozást Belgium, ahol már 1850-ben, 1870-ben, majd 1891-ben külön törvényt alkottak a gyermekvédő és vaksegélyező egyesületek állami támogatásáról. Teljes kibontakozása és megerősödése az angol progresszív börtönrendszer végleges kialakulásával vált lehetővé. Az utógondozás először Angliában lett csupán nem társadalmi, hanem állami feladat, és Észak-Amerika teremtette meg a börtönügyi és utógondozási patronázsmunka nemzetközi fejlesztésének és segítésének modern eszközéül a Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus intézményét.

Az utógondozással kapcsolatban *Eötvös József* már 1838-ban kifejtette, hogy *„csak ha a büntetőtársaság mellett egy másik áll, mely a süllyedt szerencsétlent magához felemelni igyekszik, csak ha a rendes tömlöci kormányt egyes polgárok segítik, részint a lelkipásztort felváltva, vigasztalással közelítve a rabokhoz, részint oktatva őket, vagy kiszabadulásuk után jövő jólé-*

tükről gondoskodna, csak akkor remélhetné mindezen institúciók sikerét".[1]

Deák Ferenc és társai 1843-as javaslata az utógondozásról és patronázsról európai színvonalú, mint ahogy erre *Finkey Ferenc* több írásában rá is mutatott. Az utógondozási javaslatok az 1867-es kiegyezés és konszolidáció idején éledtek újjá, valójában ekkor lépett előtérbe az úgynevezett rabsegélyezés eszméje. Buda-Pesten 1873-ban alakult meg az első magyar rabsegélyező egylet. A Patronázs Egyesületek Országos Szövetségét 1909-ben alapították. A múlt század vége felé a fegyencóvás, majd a rabsegélyezés kifejezéseket használták. Ezt a század elején a patronázsmunka elnevezés váltotta fel. A korabeli magyar szakirodalom még nem használta az utógondozás fogalmát, ez csak az 1940-es évektől vált gyakorivá. A hazai patronázstevékenység törvénybe iktatásáról, állami feladatként történő megfogalmazásáról az 1878. évi V. tcz. 27. §-a rendelkezett először az úgynevezett rabsegélyezés ügyének törvénybe iktatásával. *Schäffer István* 1949. évi írása szerint *„a visszaesők... magas arányszámának leszorítása érdekében... elsősorban az utógondozás kiépítése látszik a legsürgetőbb feladatnak"*. Az utógondozás szükségességét hangsúlyozva mutatott rá: *„végzetes következményekkel járó szánalmas tévedés"* az utógondozást akár felesleges jótékonykodásként felfogni, akár azt hinni, hogy a bíráskodással és a büntetés- végrehajtással – de utógondozás nélkül – az állam *„büntetőjogszempontú kötelességei"* kimerültek.

A Bv. Szabályzat kiadásáról szóló 1105/1954. (XII. 7.) MT. számú határozat 19. pontjában előírta, hogy: *„a letartóztatottak munkába helyezéséről szabadulásuk után – lehetőleg – gondoskodni kell"*. Az 1955-ben kiadott Bv. Szabályzat 189. § (3) bekezdése tartalmazott előírást arról, hogy a szabadulótól a szabadulást megelőző napon érdeklődni kell a szabadulás utáni terveiről, hasznos tanácsokkal kell ellátni és figyelmeztetni a visszaesés következményeire. Az első kifejezetten utógondozásról szóló jogszabály az 55/1960. (XII. 22.)

A szabadulás alapos előkészítést igényel

Kormányrendelet volt, amely a börtönből szabadult személyek munkába állításáról rendelkezett. Konkrét feladatokat fogalmazott meg a bv. intézetek számára is az elítéltek szabadulásának előkészítésével kapcsolatban. Hiányzott azonban a megfelelő együttműködés a tanácsi, valamint a rendőri szervek között.

A szabadságvesztésből szabadultak munkába állításáról szóló 12/1965. (VII. 11.) Kormányrendelet ismertette az utógondozás szervezetét és feladatait. Előírta a szabaduló elítéltek letelepedésének támogatását; továbbá, hogy a szabadult nyolc napon belül köteles jelentkezni a tanácsnál. Hiányzott az utógondozás egységes irányítása is, tehát nem volt olyan szervezet, amely összehangolta volna az utógondozásban közreműködők munkáját. Az 1965. évi kormányrendelet végrehajtása tárgyában kiadott 9/1966. EüM-utasítás lehetővé tette önkéntes pártfogó felügyelő kirendelését, azonban a feladataik és jogkörük nem volt pontosan meghatározva, így funkcióiknak nemigen tudtak eleget tenni.

Az 1966. évi 21. számú tvr. 34. § (1) bekezdésében előírta, hogy az elítéltet a társadalomba való beilleszkedése, a szabadulása utáni munkába állása érdekében kellő időben fel kell készíteni a szabadulásra. A 110/1967. IM-utasítás részleteiben szabályozta, hogy az utógondozás előkészítésénél melyek a büntetés-végrehajtási szervek feladatai.

A korábbi, tehát az 1960. és 1965. évi kormányrendeletek alapvető jellemzőjének tartották, hogy nem tűzték célul az egységes, komplex és mindenre kiterjedő utógondozási-pártfogási tevékenység létrehozását, hanem csak segítséget kívántak nyújtani a szabadultak társadalmi beilleszkedéséhez, elsősorban munkába állításukhoz. Az élet sürgetően vetette fel a szabadultak hatékonyabb támogatását, hiszen nem kevés volt köztük, aki valóban fel akarta számolni a múltat, és megtalálni helyét a társadalomban. Így jutott el jogfejlődésünk a szabadságvesztésből szabadultak utógondozásáról szóló 1975. évi 20. számú törvényerejű rendelet megalkotásához, amely egységes irányítás alatt működő utógondozási-pártfogási rendszert hozott létre. Az alapvető változás elsősorban az volt, hogy az utógondozás-pártfogás állami összefogása a bíróságok feladata lett. Ennek érdekében hivatásos pártfogói szervezet létesült a megyei (fővárosi) bíróságok mellett. Ebben az időszakban a bíróságok feladata nemcsak az igazságszolgáltatás volt, és nem független igazságszolgáltató szervként működtek. Alkotmányos aggály akkor emiatt nem vetődött fel.

Az utógondozásnak két fő iránya jutott kifejezésre: az utógondozott segítése és támogatása és az utógondozott feletti pártfogó felügyelet. A segítés és támogatás egyetlen szabadulótól sem vonható meg. Változatlanul tartalmazta a törvényerejű rendelet azt a rendelkezést, amely szerint *„az alkalmazás nem tagadható meg amiatt, hogy a munkára jelentkező szabadságvesztésre volt ítélve, kivéve, ha a büntetlen előélet a munkakör betöltésének előfeltétele"*. A törvényerejű rendelet az utógondozás céljaként jelölte meg, hogy segítse a szabadságvesztésből szabadultaknak a társadalomba való beilleszkedését és megteremtse az ehhez szükséges szociális feltételeket. Az utógondozottak segítése és támogatása, valamint az utógondozottak egy részénél szükséges ellenőrzés és felügyelet között történt különbségtétel. Az ellenőrzéssel és felügyelettel összefüggésben új

jogintézményt vezetett be: a felnőtt utógondozottak pártfogó felügyeletét. Az utógondozás és a pártfogó felügyelet kapcsolatára jellemző, hogy az utógondozás tartalmát képezi a pártfogó felügyeletnek is, azonban az utógondozásnak a pártfogó felügyelettől függetlenül is érvényesülnie kell. Mindkettőnek van azonos tartalmi része, de amíg a pártfogó felügyelet kötelezettséget jelent az elítélt számára és ellenőrzési jogosultságot a hatóságnak, addig az utógondozás csupán lehetőség a segítség kérésére, igénybevételére.

Pártfogók

A legtöbb országban a hivatásos pártfogói hálózat önálló szervezeti formában létezik, adminisztratív irányításuk az igazságügyi tárcához tartozik. A skandináv országokban, Ausztriában és Japánban túlnyomórészt társadalmi pártfogók működnek. A pártfogás államilag szervezett ugyan, de privát szervezetek is léteznek. Spanyolországban és Portugáliában ezek az intézmények kiépülőben vannak. Külföldön is tendencia, hogy az utógondozást lehetőleg korai időszakban kezdjék meg. Ezt Hollandiában krízissegítségként említik. Ennek bevezetése nem csupán a reszocializáló intézményekre volt hatással, hanem a rendőrséggel és az igazságügyi hatóságokkal való kapcsolatra is. Svájcban a folyamatos gondozás modelljét fejlesztették ki. Az angol–amerikai jogterületen jellemző a pártfogói segítség bekapcsolása már a nyomozati eljárás idején. A szabadult elítéltek jelentős része nem került pártfogó felügyelet alá és így olyan ellenőrzés alá sem, akiknek a pártfogó felügyeletét elrendelték. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ő támogatásuk, gondozásuk kevesebb vagy semmi figyelmet nem érdemel. Minden szabaduló pártfogó felügyelet alá helyezésére ugyanakkor nincs is szükség, felügyelet nélkül is várható a beilleszkedésük, de egyébként sincs apparátus, költség erre. Önkéntelenül felmerül a kérdés, hogy vajon milyen az utógondozása, a társadalmi beilleszkedésük segítése azoknak az elítélteknek, akiknek a pártfogó felügyeletét nem rendelték el, és így nem is állnak ellenőrzés alatt, ugyanakkor tulajdonképpen a szabadult elítéltek túlnyomó többségét teszik ki. Hol kell keresnünk a visszaeső bűnözés növekedésében szerepet játszó okokat, amelyek az utógondozással kiküszöbölhetők? Az eddigi kutatások főként azokra terjedtek ki, akiknek a pártfogó felügyeletét is elrendelték. A többséget képezőkre azonban csak szűk körben terjedtek ki a tudományos kutatások.

A büntetés-végrehajtás alatti nevelés, pozitív ráhatás, készségkialakítás folyamata lényegében az utógondozás szakaszában tovább folytatódik. E folyamat megszakadása elkerülhető, ha az utógondozó közreműködik az elítélt szabadulásának előkészítésében. A Bv. tvr. 113. §-a abban jelöli meg az utógondozás célját, hogy *„a szabadságvesztésből szabadultnak segítséget nyújtson a társadalomba beilleszkedéshez, és az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez"*. A Bv. tvr. 114. § (2) bekezdése szerint *„az utógondozást a hivatásos pártfogó végzi, a helyi önkormányzatok, a munkáltatók, a karitatív és öntevékeny szervezetek közreműködésével"*. A különféle szervek számára feladatokat megállapító jogszabályok érvényesülését nézve számos figyelemre méltó következtetésre lehet jutni a bv. intézetek tevékenységét illetően. A 2483 főt érintő vizsgálat szerint a vonatkozó jogszabályi előírások-

A pártfogók érdeke is az, hogy távlatos megoldást találjanak. Képünkön dr. Konkoly Csaba helyettes igazságügyi államtitkár és Horváth Károly, a pártfogók országos szervezetének vezetője.

nak megfelelően a bv. intézetek többségében általában felkészítik az elítélteket a szabadulás utáni életre. Voltak olyan elítéltek, akik helyett a nevelők kerestek munkahelyet. Nem egy helyen volt tapasztalható azonban, hogy ha nem rendelték el a pártfogó felügyeletet, egyáltalán nem foglalkoztak az adott bv. intézetnél a munkába álláshoz, szállás kereséséhez nyújtandó segítséggel. Egyes intézetekben pedig csak arra hívták fel az elítéltek figyelmét, hogy állami vállalathoz vagy szövetkezethez menjenek dolgozni. A bv. intézetben az elítélteket a munkába állással kapcsolatban csak egyetlen vállalattól keresték meg. Nem rögzítették írásban, hogy az elítéltek egy részénél nem lehetett megállapítani, hogy a nevelő mit tett az elítélt elhelyezkedésének érdekében, az elítélt élt-e a munkahely előzetes megszerzése érdekében a rendelkezésére álló lehetőségekkel, a nevelő előírásszerűen ellenőrizte-e az elítéltek ezzel kapcsolatos tevékenységét. Rövid tartamú szabadságvesztést töltők esetében a nevelők általában nemigen foglalkoztak utógondozás előkészítésével. Közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy erre nem is igen volt lehetőségük a közeli szabadulásra való tekintettel. Figyelmet érdemlő körülmény, hogy a visszaesők 37 százaléka egy évnél rövidebb szabadságvesztést töltött. Olyan téves jogszabály-értelmezéssel is lehet találkozni, hogy csak azokat kell a szabadulás utáni életre felkészíteni, akiknek elrendelték a pártfogó felügyeletét. Az elítéltek letelepedéséhez, munkába állásához közvetlenül is igényelhettek segítséget a letelepedés helye szerinti hivatásos pártfogótól, a munkáltatótól, az intézkedésre jogosult más szervtől [Bv. Szakutasítás 215. § (1) bekezdés.]

A Bv. tvr. 115. § (1) bekezdése előírja, hogy *„Ha a szabadságvesztésből szabadult személynek nincs megfelelő munkahelye és szállása, elő kell segíteni az olyan munkáltatónál való elhelyezkedését, aki szállást is nyújt, és a büntetés-végrehajtási szervekkel, valamint a hivatásos pártfogóval együttműködve szervezetten támogatja a szabadságvesztésből szabadult személyek beilleszkedését a társadalomba."* Az utógondozás előkészítésekor – különösen

az utóbbi években – komoly nehézsége a bv. intézeteknek, hogy a szabadságvesztésből szabadulókat képzettségüknek és egészségi állapotuknak megfelelő munkahelyre elhelyezzék. Ennek okai a vizsgálati tapasztalatok szerint többrétűek. Egyrészt a valóban nehezedő gazdasági viszonyok mellett a munkáltatók legfeljebb a korábban is náluk dolgozó, megbízható munkaerőnek bizonyult elítélteket fogadják szívesen. A szakképzetlen, korábban munkaviszonyban nem állt elítéltek úgynevezett „munkahelyes levelére" sok esetben egyáltalán nem, vagy olyan semmitmondó választ adtak, ami egyet jelent az elutasítással. Nehezíti az elhelyezést a munkásszállások szűkös volta. Előfordult, hogy az elítéltet olyan indokkal nem vették fel a munkásszállóra, hogy a vállalat „tolvajt nem helyez el a rendes dolgozói közé". A nők részére például egész országrészekben nincs olyan munkahely, amely szállást is tudna adni. Másrészt nehezíti az elhelyezést az elítéltek egy részének nemtörődöm, sőt néha kifejezetten szembehelyezkedő vagy éppen csak taktikázó magatartása. Ezek az elítéltek a felszólítás ellenére sem próbálnak munkahelyet keresni, a nevelők és a pártfogók által keresett munkahelyet pedig nem foglalják el. Korábbi évek tapasztalata, hogy azok a munkáltatók, amelyekkel az Igazságügyi Minisztérium együttműködési megállapodást kötött a szabadultak munkába állásának segítésére, valamint azok, amelyekkel az egyes bv. intézetek, bíróságok kötöttek ilyen megállapodást, nem zárkóztak el a foglalkoztatás elől. Sajnálatos, de tény, hogy egyre kevesebb az ilyen munkáltató. Nincsenek érdekeltté téve ebben. A munkáltatók igénylik a munkavállalók személyes jelentkezését, mivel így ismerhetik meg fizikai, egészségi állapotát stb. Súlyos gond az olyan utógondozottak elhelyezése, részükre szállás szerzése, akiknek családi kapcsolata a hosszabb szabadságvesztés miatt megromlott, lakásukat elvesztették. A szabadságvesztésből szabadultaknak albérletet találni szinte lehetetlen. Így gyakran válnak az ilyen utógondozottak „csövesekké" vagy börtönben szerzett barátaik, ismerőseik biztosítanak számukra megfelelő „ellenszolgáltatásért" szállást. Egyes megyékben egyre nehezebb a cigány származású utógondozottak munkába állítása. Előfordult, hogy olyat is közölt a munkáltató a hivatásos pártfogóval, hogy cigány származásút nem alkalmaznak. A legtöbb megyében komoly probléma a nők és a csökkent munkaképességűek elhelyezése. Egyes megyékben a már munkába állított utógondozottak esetében az átlagosnál szigorúbb megoldásokra kerítenek sort. Több esetben a próbaidő letelte után nem alkalmazzák őket. Nehezen tudják a szabadult elítéltek magukat elismertetni. Például egy jól dolgozó, kifogástalan magatartást tanúsító targoncavezető két éve nem kapott semmilyen jutalmat amiatt, hogy „nemrég szabadult". A Bv. Szakutasítás 216. §-a szerint *„Az elítéltek szabadulás utáni munkalehetőségeinek, szállásának rendezésére igénybe kell venni a társadalmi szervezetek, egyesületek, vállalatok, intézmények segítségét. Az intézetnek az ilyen kapcsolatokat kezdeményezni és erősíteni kell."* Ilyen kapcsolat csak azokkal a vállalatokkal volt, amelyekkel együttműködési megállapodást kötöttek az igazságügyi szervek. A társadalmi szervezetek, egyesületek közül csak a Magyar Vöröskereszt helyi szervezete nyújtott néhány bv. intézetnek segítséget az utógondozás előkészítésében. Csak kivételesen kapott egy-egy elítélt segítséget a letelepedés helye

szerint illetékes önkormányzattól lakásproblémájának megoldásához. Van olyan bv. intézet is, amelyik kapcsolatot alakított ki a megyében működő munkaügyi irodával, amely a munkalehetőségek jegyzékével segíti az intézet munkáját. Egy-két bv. intézet szakmunkásképző intézettel kötött együttműködési megállapodást az elítélteknek szakmunkástanfolyamon, illetve szakmai továbbképzésen való részvétele érdekében. A Cigányok Szövetsége is ajánlkozott, de amikor a bv. intézet ezt konkretizálni akarta, válasz sem érkezett, holott a bv. intézetekben jelentős számban vannak cigányok. A Cigányok Szövetsége a cigány származású értelmiséget közvetíthetné utógondozási feladatok ellátására, ami kísérleti program lehetne. A társadalmi szervek utógondozásban való közreműködését egyébként 9 megyében lehetett megállapítani, a többiben egyáltalán nem vagy csak eseti jelleggel. Azokban a megyékben, ahol közreműködést lehetett tapasztalni, az elég szűk körű volt, és csak egy-két szerv részéről lehetett észlelni. Főként a segítőkészség kifejezésre jutását, egy-két elítélt beilleszkedésének segítését, de nem szervezett akciót. Közreműködők voltak a Vöröskereszt, az Alkoholellenes Klub. A helyi önkormányzatok napirendjén sem szerepelt témaként az eltelt években az utógondozás kérdése. Így 12 megyében egyáltalán nem, a többiben is csak egy-egy társadalmi szervezetnél, ezek száma azonban országosan elenyésző. A megyék felében a rendőrség alkalomszerűen segítséget nyújtott olyan elítéltek társadalmi beilleszkedéséhez, munkába állásához, akik nem álltak pártfogó felügyelet hatálya alatt.

Egyetértés fogadta, miután jelentkeztek e feladatra, hogy az egyházak is foglalkozzanak a szabadult elítéltekkel. Különösen hathatós segítséget tudnak nyújtani az egyedülálló, idős, beteg személyeknek.

Alkoholisták

Az alkoholista szabadulásáról – esetleg utógondozás céljából – tájékoztatni kell a szabaduló lakó- vagy tartózkodási helye szerint illetékes ideggondozó intézet vezetőjét, és közölni vele, hogy a kényszergyógyítást végrehajtották-e vagy sem – tartalmazza a Bv. Szakutasítás 92. § (3) bekezdése. A megvizsgált bv. intézetek egy része az ideggondozó intézetet tájékoztatta, másik része pedig az alkoholgondozót. Az alkoholgondozó, továbbá az alkoholellenes vagy -mentes klubok címjegyzékével mindössze három bv. intézet rendelkezett. Az alkoholgondozás nem azonos az ideggondozással, bár a legtöbb helyen egy épületben nyertek elhelyezést. Azoknak az ideggondozó intézeteknek a többsége, amelyekhez az értesítés megérkezett, semmi intézkedést nem tett, még az alkoholgondozóhoz sem továbbította. Egyes bv. intézetek nem az illetékes ideggondozó intézethez, hanem az állandó lakóhely szerinti megyei, másutt városi önkormányzat egészségügyi osztályához küldték el a tájékoztatót, ahonnan azt ugyancsak nem mindig továbbították. A megvizsgált, a Btk. 75. §-a szerint kényszergyógyításra kötelezett alkoholista elítéltek közel háromnegyed része nem tanúsított törvénytisztelő magatartást szabadulása után sem. Ennek okaként említhető többek között az is, hogy sem alkoholista utógondozásukra, sem általános utógondozásukra nem került sor. Ugyanakkor egy-egy bv. intézet gyakorlata példamutató. Ezek annak az elítéltnek a szabadulásáról is értesítették az illetékes ideggondozó intézetet [Bv. Szakutasítás

602. § (3) bekezdés], aki azért volt gyógyító-nevelő csoportban, mert korlátozott beszámítási képességet, javult elmeállapotot vagy személyiségzavart állapítottak meg nála [Bv. Szakutasítás 602. § (1) bek. a), c) és d) pontja]. Fontos kérdés ezeknek az elítélteknek az utógondozása is, hiszen betegségük miatt nekik még nehezebb a társadalomba való beilleszkedés, mint másoknak.

Visszaesési gondok

Kiemelt figyelmet kell fordítani az utógondozás vizsgálata során is a hivatásos pártfogók tevékenységére. A hivatásos pártfogók igénybe vehetik munkájukhoz társadalmi pártfogó közreműködését is. A 7/1979. (VI. 29.) IM-rendelet 14. § (1) bekezdése szerint *„A hivatásos pártfogó még az elítélt szabadulása előtt megbízást adhat a társadalmi pártfogó részére. A társadalmi pártfogó a büntetés-végrehajtási intézetben felkeresheti az elítéltet és tanácsokat adhat a társadalomba való beilleszkedéshez. A hivatásos pártfogóval együttműködve nyújt segítséget az elítélt munkába állásához, illetőleg letelepedéséhez. Szükség esetén segíti a családi kapcsolatok helyreállítását."* Tapasztalatok szerint társadalmi pártfogók csak ritkán jelentek meg a bv. intézetekben ilyen célból. Igaz, hogy a hivatásos pártfogók erre nem is igen adtak megbízást nekik. Kétségtelen tény az is, hogy az elítéltek részéről sem merült fel ilyen kérés (négy megyében egyáltalán nem, három megyében pedig csak minimális számban). Ez abból fakad, az elítéltek elmondásából következtethetően, hogy nem ismerik az utógondozás lényegét, az általa adott lehetőségeket. A hivatásos pártfogók egyébként a megyék többségében olyanoknak is segítettek a beilleszkedésben, akiknek a jogszabály vonatkozó rendelkezései alapján nem lett volna kötelességük. Például közérdekű munkát kitöltötteknek, továbbá akinek a kényszergyógykezelését megszüntették. A hivatásos pártfogók többsége indokoltnak tartja az utógondozás kiterjesztését ezekre is.

Az elítéltek magatartását elemezve megállapítható, hogy egy részük még akkor sem igyekszik beilleszkedni a társadalomba, amikor ehhez megkapja a szükséges segítséget. A bv. intézetekben a visszaeső elítéltek köréből 98 elítélttől kapott információ szerint a visszaesési okok (egy-egy elítéltnél több ok is) a következők:

Az elítélt szándéka sem mellékes

rossz baráti vagy rokoni környezet (25 százalék), nem dolgozott és pénzhez akart jutni (22,5 százalék), rendszeres és mértéktelen italozás (17,5 százalék), esetenkénti mértéktelen alkoholfogyasztás (15 százalék), személyiségben rejlő akaratgyengeség (17,5 százalék), kevés kereset (15 százalék), a pártfogótól nem kapott segítséget (12,5 százalék), nem vették fel dolgozni sehová (10 százalék), pillanatnyi szükséglet-kielégítés (7,5 százalék), előítélettel fogadták (7,5 százalék), nőkapcsolatok (7,5 százalék), családi életének felbomlása (6 százalék), lakásából kitették és mindenhol elutasították (5 százalék), gyermektartásdíjat nem akar fizetni (5 százalék), nem tudja elviselni, hogy ellentmondjanak neki (5 százalék), csak benne van a hiba (5 százalék), munkatársai a szabadulás után kiközösítették, munkahelyét otthagyta (2,5 százalék), családi háttér hiánya (2,5 százalék), a cigánytelep hatása (2,5 százalék) stb. Az okok mintegy 46 százalékát kifejezetten a szabadulás utáni környezetben vélték felfedezni. Az alkoholt is említő 32,5 százaléknál is a szabadulás utáni környezet hatása szintén nem elhanyagolható körülmény. Ugyanakkor 80 százalékuk segítséget nem kért és nem kapott, 10 százalék kért segítséget, de nem kapott, 10 százalék nem kért, mégis kapott segítséget a beilleszkedéshez.

Adatlap

145 elítéltről adatlapot állítottam ki annak felmérésére, hogy mennyiben és milyen szempontból játszik szerepet az utógondozás elmaradása, hiányossága a visszaesésben.

A reprezentatív módszerrel kiválasztott 126 férfi és 19 nő szabadult elítéltre nézve a következőket lehet megállapítani: amíg a férfiak 30 százaléka visszaesett, a nők közül senki. A legnagyobb arányban (31 százalék) a 18–30 év közötti férfiak közül kerültek ki a visszaesők az ötven év felettieket (kisebb számukra tekintettel) figyelmen kívül hagyva. Különösen feltűnő, hogy a visszaesők 69 százaléka a szabadulástól számított 6 hónapon belül került „összeütközésbe a törvénnyel". Tehát a társadalomba történő visszavezetéskor az első hat hónapnak meghatározó a szerepe. A család pozitív hatásának fontosságát tükrözi, hogy a házasságban, élettársi kapcsolatban élők közül mindössze 15 százalék esett vissza, míg a nőtlenek közül 33 százalék, az elváltak közül pedig 26 százalék. Figyelmet érdemlő, hogy a visszaesettek 37 százaléka egy évnél rövidebb szabadságvesztést töltött. A 8 általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők közül 36 százalék, a 8 általános iskolát végzettek közül pedig 30 százalék esett vissza, vagyis a visszaesők kétharmad részét ők adták. Azok közül, akiknél a nevelő nem tartotta indokoltnak az utógondozást, 38 százalék esett vissza a szabadulás után.

Szinte valamennyi megyében javasolták, hogy a nagyobb városokban létesítsenek olyan átmeneti szálláshelyeket, otthonokat, ahol a bv. intézetből szabadult vagy egyéb körülmények miatt lakás, szállás nélkül maradtak elhelyezését ideiglenesen megoldanák. E javaslatot a jogtudomány művelői már 1985-ben is felvetették.[2] Voltak ellenvélemények is. Például, hogy így egy helyen összegyűlnének a bűnözők, esetleg szervezetten követnének el újabb bűncselekményt. Egyöntetű volt a vélemény abban, hogy általánosságban segíteni kellene a szabadult elítéltek munkásszállásra történő bejutását is. Szükséges kezdeményezni olyan munkahelyek létrehozá-

sát, ahol a bv. intézetből szabadult egészségi állapotának és korának megfelelő munkalehetőséget kaphatna addig is, amíg a végleges munkahelyét megtalálja. Megoldást jelenthetne, ha azoknak a munkáltatóknak, akik szabadultakat foglalkoztatnak, valamilyen központi kedvezményt (pl.: adókedvezmény stb.) biztosítanának. Ezáltal a gazdálkodó szervek érdekeltek lennének a szabadult elítéltek foglalkoztatásában. Az utógondozás csak akkor lesz eredményes, ha a munkáltatók, állami és társadalmi szervek, valamint a társadalom széles rétegei lehetőségükhöz képest segítik a feladat megoldását, a végrehajtásban közreműködő szervek összehangoltabb együttműködése növelné a visszaesés megelőzése érdekében tett erőfeszítések eredményességét.[3] Az elítéltek munkába állításának feltételei a jövőben várhatóan még nehezebbé válnak. A gazdálkodási és szociális szféra egyre élesebb különválása következtében a gazdálkodó szervezetektől nem várható el, hogy ellentételezés nélkül feladatokat vállaljanak az elítéltek utógondozása területén. A probléma megoldását szolgálná többek között egy bűnmegelőzési alap létrehozása, amelyből az utógondozott elítéltek munkáltatását vállaló gazdálkodó szervek támogatásban vagy kedvezményben részesülnének (fejlesztési juttatás, adókedvezmény stb.). Az utógondozást nem lehet a gazdálkodó szervezetek feladataként kijelölni, e fontos kérdést a büntetőpolitika, a szociálpolitika részévé kell tenni.

A kutatási adatok egyértelműen alátámasztották, hogy szükséges az utógondozást kiterjeszteni a nem csak szabadságvesztés-büntetésüket kitöltöttekre is. A differenciált utógondozással – fiatalkorúak, úgynevezett fiatal felnőttkorúak, nők, öregek, betegek – kapcsolatos sajátos feladatok, a nehézségek megoldása útjának keresése külön témát ölel fel.

A jövő iránya

A bűncselekményt elkövetők reszocializációja eredményességének növelése szükségessé teszi az utógondozás továbbfejlesztését, abban a társadalom legkülönbözőbb erőinek még aktívabb, szervezettebb, koordináltabb, szabályozottabb részvételét.

A hatályos szabályozás átfogó vizsgálata szükségessé teszi a pártfogó felügyelők helyzetének, a pártfogó felügyelet intézményének, valamennyi tevékenységüknek a megvizsgálását. A Be. módosítása legutóbb kiterjesztette a tárgyalás mellőzésével lefolytatható eljárások körét. A hivatásos pártfogó által készítendő környezettanulmány a bíró számára is segítséget jelenthet a megfelelő szankciók alkalmazása során.

Felmerült, hogy a pártfogó már az eljárás folyamatában is segítséget nyújthatna. A sértett kárának megtérítésében is esetleg majd közvetítő szerepet vállalna, illetőleg ebben ellenőrző szerepet tölthetne be. A jogszabályok módosítása során figyelemmel kell lenni arra, hogy a pártfogók számára előírt kötelezettségek kikényszeríthetősége és a segítő támogatás lehetősége ötvöződjön.

A bírák nagy része megkérdőjelezi: helyes-e, hogy a felnőtt korúak pártfogói továbbra is – mint ahogy a hatályos szabályozás szerint – a megyei (fővárosi) bíróságokon, a büntetés-végrehajtási csoportokon belül működjenek? Érveik között szerepel többek között, hogy a pártfogó tevékenysége az ítélet jogerőre emelkedése után kez-

dődik, így ez büntetés- (intézkedés-)végrehajtási kérdés, a közjegyzők és a végrehajtók sem tartoznak a bírósági szervezetbe, ennek logikus folytatása, hogy a pártfogók se tartozzanak oda; a bűnmegelőzési tevékenység sem bírósági feladat, így a pártfogás is bíróságidegen. Egyes véleményekben hangsúlyt kapott az is, hogy a pártfogók kapacitása – rajtuk kívülálló okok miatt – nincs kihasználva kellően, s ez szembeötlő a bíróságok egyébkénti túlterheltsége mellett.

A pártfogó bíróságokon kívüli szervezeti hovatartozására előterjesztett javaslatok közül figyelmet érdemel, hogy a pártfogók tartozzanak a rendőrséghez vagy a büntetés-végrehajtáshoz, illetőleg az önkormányzathoz; legyen egységes a felnőtt- és fiatalkorúak párfogói intézménye, és közösen a megalakulóban lévő gyámhivatalok szervezetébe tagozódjon; a pártfogói szervezet közvetlenül az Igazságügyi Minisztérium irányítása alá tartozzon.

A többségi igényt kielégítő megoldásként javasolja az Igazságügyi Minisztérium – amelynek javaslata a jelen helyzetben a leghatékonyabb irányt jelentheti –, hogy a pártfogói hálózat önálló szervezetként, az Igazságügyi Minisztérium közvetlen irányítása alá tartozzon. Így elérhető, hogy a pártfogó felügyelet továbbra is az igazságügy részeként, de a bíróságokon kívül funkcionáljon.

A legújabb tapasztalatok szerint megszűntek a munka- és szálláslehetőségek, érvényüket vesztették az Igazságügyi Minisztérium és a nagyvállalatok közötti – az elhelyezkedést és lakhatást biztosító – megállapodások. Ezért a feltételrendszer újrateremtésén kell gondolkodni.

A pártfogók az önkormányzatokkal való kapcsolatok kialakítsa mellett még mindig építenek egyre kisebb számú társadalmi pártfogóra. Nagyon jó módszerként felkutatták a működési területükön tevékenykedő karitatív szervezeteket, amelyek a tőlük várható támogatást megadták. A legszükségesebb esetekben így sikerült segítséget nyújtani a rászorultaknak. A legnagyobb gondot az azonnali anyagi – természetesen kis összegű – segély hiánya jelenti. A jogirodalomban már évek óta szerepel, de az Igazságügyi Minisztérium részéről is felvetették, hogy a foglalkoztatás esélyének növelése érdekében a pártfogoltakat alkalmazó munkáltatók részére adókedvezményt kellene biztosítani. Ideális lenne a hajléktalan pártfogoltak részére szálló(k) építése, átmeneti jelleggel e célra fel lehetne használni az önkormányzatok üresen álló szükséglakásait is. Az elítéltek olykor elutasító magatartása ellenére is nagyobb intenzitással kellene a pártfogóknak a szabadulás előtt álló elítéltekkel is foglalkozniuk.

A pártfogoltak között is emelkedően magas a kábítószer-élvezők száma. Többen javasolták a pártfogók oktatásának, továbbképzésének folyamatossá tételét. A pártfogók társadalmi elismertségét fokozná a tevékenység úgynevezett „szakmásítása", amelynek feltétele lenne a pártfogói szakvizsga letétele.

Az intézményrendszer fejlesztésével kapcsolatban szinte egyöntetű a szakértők véleménye, hogy egy törvénybe kerüljön a pártfogó felügyelet és az utógondozás, hiszen az utógondozás kézbentartása a jövőben is a pártfogó feladataként képzelhető el. A pártfogó felügyelet tartalma – a magatartási szabályok jelentette jogkorlátozás kivételével – hasonló az utógondozáshoz. Céljuk az újabb bűnelkövetés megelőzése, a beilleszkedés segítése. A

pártfogó felügyelet és az utógondozás közötti különbségek a következők: A pártfogó felügyelet tartalmi eleme a pártfogolt ellenőrzése és irá- nyítása mellett a segítségnyújtás, az utógondozás tartalmi eleme viszont kizárólag a szabadult támogatása a társadalomba történő beilleszkedésben. A pártfogó felügyeletet a bíróság határozattal rendeli el, az utógondozás nem igényel bírósági határozatot, és általában a szabadult kérelmére történik. Alapvető különbség, hogy míg a pártfogoltat mindig magatartási szabályok terhelik, az utógondozás nem jár együtt a magatartási szabályok előírásával. A pártfogolttal szemben különféle szankciók alkalmazására kerülhet sor a magatartási szabályok megszegése esetén, az utógondozás körében viszont szankciók alkalmazása kizárt. A pártfogó felügyelet büntetőjogi intézkedés, míg az utógondozás a szabadságvesztésből szabadultat megillető büntetés-végrehajtási intézmény, amely azok számára is rendelkezésre áll, akiknek pártfogó felügyeletét a bíróság nem rendelte el. Az utógondozást jogként – ha nem is alanyi jogként – deklarálja a Bv. tvr. 114. § (1) bekezdése is.

A pártfogó kezében az eszközrendszer jobban, ésszerűbben kihasználható, ha hozzá tartozik a jövőben is az utógondozás. A társadalmi beilleszkedés folyamata könnyebben irányítható és mérhető lenne, ha egy kézben maradna. Az esetleges állami eszközök is a leginkább megfelelő helyre kerülnének. Az utógondozás nem különül el annyira a pártfogó felügyelettől, hogy külön törvényi rendezést igényelne. A két intézmény tapasztalatai konkrét személyek vonatkozásában kölcsönösen hasznosíthatók. Maga a pártfogói szervezet, a pártfogók jogai, kötelességei, lehetőségei egy helyen lennének szabályozva. Más szervek, az állampolgárok stb. beilleszke-

Szabályozásra vár a társadalmi, karitatív szervezetek és egyházi segítők összefogása

dést segítő magatartása, a velük szemben támasztott kívánalmak is egy helyen kerülnének ezáltal szabályozásra, ami a gyakorlati munkát is jelentős mértékben segítené. Például: miben várható el, hogy a pártfogó munkáját segítsék? Ehelyütt szabályoznák a társadalmi, karitatív szervezetek, egyházi segítők nyilvántartását, tájékoztatását, összefogását, továbbá az egyes szervekkel – mint a rendőrség, büntetés-végrehajtási szervezet és egyes szervei, önkormányzat – való kapcsolat kérdéseit. Lényegében a személyi és tárgyi feltételek is jobban megteremthetők, ha nem aprózódnak el, hanem koncentrálódnak.

Az a körülmény, hogy a gyermekvédelemről szóló törvény tervezete szerint a fiatalkorúakkal foglalkozó pártfogók az önkormányzatokhoz tartoznának, nem jelenti az ezzel kapcsolatos továbbgondolkodás szükségtelenségét. A fiatalkorúakra jellemző specialitásokon túlmutató, külön irányítást igénylő szempont a külön ágazati irányításukra csak kevés található. Ez azonban nincs arányban a különállóságukból fakadó veszteségekkel. Nem kevesek útja a fiatalkorúak pártfogóitól a felnőttkorúak pártfogóihoz vezet. Egyazon apparátuson belül nem kellene újabb időt, munkát fordítani a megismerésre. A fiatalkorúakra jellemző specialitásoktól eltekintve hasonló a pártfogó felügyelet célja, szerepe, feladata, módszere mindkét pártfogó felügyeletnél. A területi széttagoltság nem zárja ki, hogy egységes legyen a szakmai szervezet, esetleg az érdekképviselet is. Így a pártfogói munka irányítása, ellenőrzése is könnyebben követhető lenne. Hasznosíthatnák egymás ismereteit, tapasztalatait. A munkaszervezés, a helyettesítés is jobban megoldható. A fő cél érdekében egységes követelményeket lehetne támasztani.

Vókó György

Jegyzetek

1. Eötvös József: Vélemény a fogházjavítás ügyében. Pest, 1838., 48–49. oldal.

2. Nagy Ferenc: Az utógondozás – pártfogó felügyelet hazai fejlődéséről. IM Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványa, 10. tanulmánykötet, 70. oldal

3. Vö.: Vókó György: Az utógondozás jelentőségéről gyakorlati tapasztalatok tükrében. Magyar Jog XXXIV. évfolyam, 1987. évi 10. szám, 862. oldal.